

Πορτραίτα του Πλάτωνα 1

Η κεφαλή του Πλάτωνα, η οποία βρέθηκε το 1994 στην ανασκαφή για το σταθμό ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ στο οικόπεδο Μακρυγιάννη **2**, μου έδωσε την ευκαιρία όχι μόνο να την παρουσιάσω, αλλά και να ξανασυζητήσω τα ως τώρα γνωστά πορτραίτα του φιλοσόφου. Ένα νέο εύρημα προσθέτει πάντα στα ήδη γνωστά μικρές λεπτομέρειες που οδηγούν στην καλύτερη κατανόηση του γλύπτη δημιουργού του, του αντιγραφέα των ρωμαϊκών χρόνων, του απεικονιζόμενου, αλλά και τη σχέση των πορτραίτων με το άγαλμα, το οποίο, όπως παραδίδει ο Διογένης ο Λαέρτιος (III 25) (α' μισό του 3^{ου} αι. μ. Χ.) ανέθεσε ο Μιθριδάτης ο Πέρσης στην Ακαδημία και ήταν έργο του γνωστού γλύπτη Σιλανίωνα. **3** *Έν δε τω πρώτῳ των Απομνημονευμάτων Φαβωρίνου φέρεται ὅτι Μιθριδάτης ὁ Πέρσης ἀνδριάντα Πλάτωνος ἀνέθετο εἰς τὴν Ακαδήμειαν καὶ ἐπέγραψε 'Μιθριδάτης Ὀροντοβάτου Πέρσης Μούσαις εἰκόνα ἀνέθηκε Πλάτωνος, ἦν Σιλανίων ἐποίησε'.* Βλέπουμε σ' αυτό το χωρίο να χρησιμοποιούνται για το άγαλμα δύο λέξεις ανδριάντας και εικόνα, οι οποίες στην αρχαία γλώσσα δηλώνουν το καλλιτεχνικό είδος για το οποίο σήμερα χρησιμοποιούμε την ξενική λέξη πορτραίτο, που έχει καθιερωθεί για όσα γλυπτά έχουν φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά. Χρησιμοποιείται επίσης, νομίζω μόνο από τους αρχαιολόγους, ο όρος εικονιστική κεφαλή ή εικονιστικό άγαλμα.

Η εικόνα του Πλάτωνα ταυτίστηκε με βάση την ερμαϊκή στήλη **4**, την οποία αγόρασε ο κόμης Michael Tyszkiewicz το 1884 από τη Συλλογή Castellani στη Ρώμη και τη δώρησε στο Μουσείο του Βερολίνου. Στο μέτωπο της στήλης, στο πάνω μέρος είναι χαραγμένη η επιγραφή ΠΛΑΤΩΝ. Πολλοί βέβαια απογοητεύτηκαν, γιατί ως τότε θεωρούσαν απεικόνιση του φιλοσόφου μια εξαιρετική και εντυπωσιακή χάλκινη κεφαλή Διονύσου ή Πριάπου **5** που είχε βρεθεί στην έπαυλη των Πισόνων στο Herculaneum, επειδή μάλιστα είχε και χαρακτηριστικά του Διονύσου, στον οδηγό του Μουσείου του 1908, αναφέρεται ως ΔιονυσοΠλάτων. Εξάλλου, η αλήθεια είναι ότι ο Πλάτων της στήλης στο Βερολίνο **6** δεν είναι και πρώτης ποιότητας εργασία γι' αυτό και η συζήτηση για το αν πράγματι εικονιζόταν ο Πλάτων ή όχι συνεχίστηκε για πολλά χρόνια, έως ότου το 1935 ο Robert Boehringer αναγνώρισε στο εμπόριο αρχαιοτήτων μιαν εξαιρετικής εργασίας κεφαλή, η οποία πήρε και το όνομά του κεφαλή Boehringer **7**, και βρίσκεται τώρα στο Μουσείο του Μονάχου.

Η κεφαλή πάνω στη στήλη στο Μουσείο του Βερολίνου και η κεφαλή Boehringer **8** δείχνουν έναν μεγάλης ηλικίας άνδρα με πλατύ πρόσωπο, συνοφρυωμένο, με κοντά

μαλλιά και γένεια με μακρείς βοστρύχους, χαρακτηριστικά φυσιολογικά που αναγνωρίζονται και στο νέο πορτραίτο από το οικοπέδο Μακρυγιάννη.

Παρά τις φθορές ο Πλάτων του οικοπέδου Μακρυγιάννη, έχει το ίδιο σχήμα κρανίου και το πλατύ πρόσωπο, ίδια κόμμωση με κοντούς αγκιστροειδείς βοστρύχους, όμοιες ρυτίδες στο μέτωπο, παρόμοια τα μάτια και το στόμα, πλαισιωμένο με το χαρακτηριστικό μουστάκι και τα μακριά γένεια. Το κεφάλι είναι σμιλεμένο σε πεντελικό μάρμαρο και έχει ύψος 34 εκ. Θα ήταν δηλαδή το άγαλμα λίγο μεγαλύτερο από το φυσικό μέγεθος. Στο κάτω μέρος, κάτω από το λαιμό διαμορφώνεται ένα χαμηλό ημικυκλικό έμβολο, που προοριζόταν να ενσωματωθεί σε μίαν ανάλογη κοιλότητα, ήταν δηλαδή η κεφαλή δουλεμένη σε ξεχωριστό κομμάτι μαρμάρου και προσετίθετο ένθετη στο υποκείμενο τμήμα, το οποίο μπορεί να ήταν ένα άγαλμα, χωρίς να αποκλείεται να ήταν και μια ερμαϊκή στήλη. Η κεφαλή έχει ελαφρά στροφή προς τα δεξιά της, που τονίζεται και στους στερνοκλειδομαστοειδείς μύες, όπως και στη διαφορά των βοθρίων, δεξιά κι αριστερά του λαιμού. Όλη η επιφάνεια του προσώπου και του λαιμού είναι λειασμένη με επιμέλεια. Μεταξύ των μακρυνών ελαφρά κυματιστών βοστρύχων του γενιού υπάρχουν διαστήματα βαθιά λαξευμένα, ξεκουφωμένα με τρύπανο. Πορτραίτα του Πλάτωνα, αντίγραφα των ρωμαϊκών χρόνων, που έχουν ταυτιστεί, όπως είπαμε με βάση την ενεπίγραφη ερμαϊκή στήλη στο Βερολίνο είναι γνωστά περισσότερα από 20. Το νέο πορτραίτο είναι ένα από τα σχετικά λίγα που έχουν βρεθεί στην Ελλάδα, το τρίτο που έχει βρεθεί στην Αθήνα.

Η σύγκριση της κεφαλής του οικοπέδου Μακρυγιάννη με τα σωζόμενα πορτρέτα δείχνει ότι έχει πολλά κοινά στοιχεία με το αντίγραφο που βρίσκεται στο Μουσείο στη Βασιλεία **9**. Η κεφαλή αυτή σώζεται σε άριστη κατάσταση και διαφέρει από τα υπόλοιπα αντίγραφα ως προς τον όγκο του κρανίου στο πίσω μέρος και ως προς τη διάταξη των βοστρύχων στο μέτωπο **10**. Οι βόστρυχοι αυτοί δεν αποτελούν ενιαία μάζα που πέφτει στο μέτωπο ισοϋψώς, όπως στα περισσότερα αντίγραφα, αλλά είναι ανεξάρτητοι και μικροί. Δύο καμπυλώνονται πιο πολύ δεξιά ένας κοντός κι ένας μικρότερος πέφτουν στο μέσο του μετώπου, ενώ μια πιο συμπαγής ομάδα είναι τοποθετημένη λοξά προς τ' αριστερά, με τα άκρα των τελευταίων βοστρύχων ελαφρώς ανασηκωμένα, πριν καταλήξουν στο μέτωπο. Όμοια έχουν αποδοθεί και στις δύο κεφαλές οι λοξοί πλαϊνοί βόστρυχοι μπροστά σ'αυτιά **11**, ίδια είναι επίσης η φορά του μουστακιού με μια ελαφρώς προς τα έξω τάση των άκρων του **12**. Εκτός από τις λεπτομέρειες των μαλλιών και του γενιού, τα δυο κεφάλια έχουν κοινή αντίληψη του

όγκου και ίδια απόδοση της πλαστικής του προσώπου, όπως δείχνουν κυρίως οι διαβαθμίσεις της σάρκας στην περιοχή των παρειών και ο τρόπος που εκφύεται το γένη με τις λεπτές τρίχες στις παρειές. Διαφέρει η απόδοση των βολβών στα μάτια, οι οποίοι στο αντίγραφο στη Βασιλεία είναι κυρτοί, στο αντίγραφο του οικοπέδου Μακρυγιάννη σχεδόν επίπεδοι. Σημειώνω ότι και το αντίγραφο της Βασιλείας λέγεται ότι βρέθηκε στην Αθήνα.

Ως προς τον όγκο της κεφαλής και τους βοστρύχους η νέα κεφαλή μοιάζει και με το αντίγραφο στο Holkham Hall **13**, που αγοράστηκε το 1753 στην Ιταλία και στήθηκε πάνω σε μια μοντέρνα ερμαϊκή στήλη πάνω στην οποία χαραχτηκε το όνομα Λυσίας. Τότε δεν είχε ταυτιστεί ακόμα ο Πλάτων. Ένα κοινό γνώρισμα στα δύο κεφάλια του οικοπέδου Μακρυγιάννη και του Holkham Hall είναι και η διαμόρφωση του κάτω μέρους του λαιμού και του στέρνου σε έμβολο, και είναι οι μόνες από τις σωζόμενες κεφαλές που έχουν τέτοια διαμόρφωση για ένθεση. Επίσης δεν έχουν και οι δύο τμήμα ματίου στον αυχένα ή στο τμήμα του ώμου, όπως στη μικρή χάλκινη προτομή Πλάτωνος στο Μουσείο του Κάσελ **14** και όπως διακρίνεται στη μικρή, μόλις 11 εκ. κεφαλή από την Κόρινθο. Δεν αποκλείεται βέβαια να υπήρχε ένα μάτι, το οποίο θα είχε λαξευτεί στο σώμα του αγάλματος, στο σημείο που θα γινόταν η σύνδεση της πρόσθετης κεφαλής, έτσι ώστε να κρύβει με έναν τρόπο το σημείο της ένωσης. Μάτιο βλέπουμε να φέρει το καθιστό αγαλμάτιο **15**, με την επιγραφή .ΛΑΤΩΝ στην αριστερή πλευρά του καθίσματος, με το οποίο ο Anton Hekler συσχέτισε την κεφαλή του Πλάτωνα από την Αθήνα, που φυλάσσεται στο Εθνικό Μουσείο με αριθ. 3727. Το αγαλμάτιο, είναι γνωστό στην έρευνα μόνο από γύψινα αντίγραφα του σε πολλές συλλογές αντιγράφων. Ο Em. Braun που το δημοσίευσε για πρώτη φορά στα *Annali del'Instituto* του 1839 είδε μόνο το γύψινο αντίγραφο που βρισκόταν στο εργαστήριο του γλύπτη Mart. Wagner στη Ρώμη, ενώ για το πρωτότυπο λέει ότι βρισκόταν κάπου στην Αγγλία. Για το αγαλμάτιο έχουν διατυπωθεί επιφυλάξεις από τους μελετητές όπως ο Ernst Pfuhl και ο Otto Benndorf. Και ο Γιώργος Δοντάς παρατήρησε στο αγαλμάτιο κάποια μη συμβατά χαρακτηριστικά. Εξάλλου ο Ralf von der Hoff, δεν δέχεται τη συσχέτιση αγαλματίου και κεφαλής που πρότεινε ο Hekler, γιατί ο τρόπος διάθεσης του ματίου συναντιέται για πρώτη φορά στον 3^ο αι. π. Χ. και ως εκ τούτου δεν θα μπορούσε να αντιγράφεται από ένα άγαλμα του 4^{ου} αι. π. Χ. Είναι πάντως ενδιαφέρον, ότι το άγαλμα του Πλάτωνα που είναι στημένο στην Ακαδημία Αθηνών **16**, αριστερά, σε αντιστοιχία με τον Σωκράτη δεξιά, στο πάνω μέρος ανόδου της κλίμακας στο ανώτερο

πλάτωμα μπροστά στο κτήριο, έχει πάρει στοιχεία απ' αυτό το αγαλμάτιο, όπως είναι η θέση των ποδιών και των χεριών, το βαρύ αναδιπλωμένο στον ώμο ένδυμα, καθώς και ο τρόπος που πέφτουν τα άκρα του ενδύματος δεξιά κι αριστερά, συγκρατούμενα στη γωνία του καθίσματος. Το κεφάλι του βέβαια δεν έχει σχέση με αρχαία πορträίτα του Πλάτωνα. Ο Πλάτων της Ακαδημίας είναι έργο του γλύπτη Λεωνίδα Δρόση (1834 ως 1884), ο οποίος είχε αναλάβει όλο το γλυπτό διάκοσμο της Σιναίας Ακαδημίας. Ίσως ένα από τα γύψινα αντίγραφα του αγαλματίου που υπήρχαν σε Συλλογές όπως στη Βόννη, στη Δρέσδη, στο Στρασβούργο, στη Λειψία και στην Καρλσρούη να υπήρχε και στην Αθήνα. Εξάλλου τα χρόνια κατασκευής του αγάλματος της Ακαδημίας συμπίπτουν περίπου με την πρώτη δημοσίευση του αγαλματίου που έγινε το 1839.

Ένα ιμάτιο, **17** το οποίο, καλύπτοντας τον αριστερό ώμο, περνάει κάτω από το δεξιό βραχίονα, φέρει η μικρή μαρμάρινη προτομή του Πλάτωνα, που βρέθηκε με άλλες τέσσερεις το 1960 σε ανασκαφή στην οδό Ερμού 31. Από τις 5 προτομές έχουν ταυτιστεί οι 4. Εκτός από τον Πλάτωνα έχουν αναγνωριστεί ο Σωκράτης **18**, ο Δημοσθένης και ο ρωμαίος αυτοκράτορας Καρακάλλας. Η 5^η προτομή δεν έχει ταυτιστεί. Οι προτομές έχουν ύψος 27,5-29,5 εκ. (είναι δηλαδή μεγαλύτερες σε μέγεθος από τις μικρές χάλκινες προτομές φιλοσόφων και ρητόρων που έχουν ύψ. 19-20 εκ. , οι οποίες έχουν βρεθεί στη Βίλλα των Παπύρων στο Herculaneum και θεωρούνται διακοσμητικές, *soprammobile* τις αποκάλεσε ο Italo Sgobbo και το δέχτηκε η Martha Weber. Είναι πιθανό οι τρεις προτομές Σωκράτη, Πλάτωνα και Δημοσθένη να είχαν παραγγελθεί από τον ίδιο άνθρωπο, έναν λόγιο της εποχής, για τη διακόσμηση του σπιτιού του, αλλά για κάποιο λόγο δεν παραδόθηκαν ποτέ. Στη θέση που βρέθηκαν έχει υποτεθεί ότι υπήρχε ένα εργαστήριο γλυπτικής. Η υπόθεση αυτή είναι πολύ πιθανή καθώς οι τρεις από τις πέντε προτομές του ευρήματος έχουν ημίεργη βάση, πάνω στην οποία θα αναγραφόταν πιθανώς το όνομα του εικονιζόμενου. Θυμίζω ότι και οι τρεις προσωπικότητες ο Σωκράτης, ο Πλάτων και ο Δημοσθένης, ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς στα ρωμαϊκά χρόνια, όπως δηλώνουν τα πολυάριθμα αντίγραφα που σώθηκαν. Η προτομή του Δημοσθένη **19** της οδού Ερμού έχει ιμάτιο ριγμένο στον ώμο, που το άκρο του πέφτει κατακόρυφα, όπως περίπου και στο αγαλμά του, αντίγραφο του οποίου σώζονται στο Βατικανό και την Κοπεγχάγη. Το ίδιο συμβαίνει και με το ιμάτιο της προτομής του Σωκράτη **20** που καλύπτει τη ράχη του, το ένα άκρο του πέφτει από τον αριστερό ώμο της μορφής και το άλλο τυλίγεται στο σώμα του, κάτω από το

στήθος, όπως στο μαρμάρινο αγαλματίδιο στο Βρετανικό Μουσείο από την Αλεξάνδρεια. Με τον ίδιο περίπου τρόπο τυλίγεται το μάτιο και στη μικρή προτομή του Πλάτωνα, **21** πράγμα που θα μπορούσε να οδηγήσει στην υπόθεση ότι και αυτή αντιγράφει τον τύπο του ματιού από το πρωτότυπο άγαλμα του Πλάτωνα. Δεν αποκλείεται λοιπόν το άγαλμα που μαρτυρείται από τις πηγές ότι ανέθεσε ο Μιθριδάτης ο Πέρσης, να ήταν όρθιο με μάτιο, όπως ο Σωκράτης. Ένα όρθιο κάτω μέρος αγάλματος **22** με την επιγραφή Πλάτων πάνω στην πλίνθο περιλαμβάνεται στο σύνταγμα αγαλμάτων ποιητών και φιλοσόφων που κοσμούσαν το Σαραπειείο της Μέμφιδας. Για το άγαλμα αυτό η Marianne Bergmann που ξαναδημοσίευσε το σύνολο πιστεύει ότι είναι δημιουργία του δεύτερου μισού του 3^{ου} αιώνα π. Χ. Ίσως κατά την Bergmann οι φιλόσοφοι και οι ποιητές του Σαραπειείου της Μέμφιδας ανακαλούσαν τα φιλολογικά ενδιαφέροντα του Πτολεμαίου του 4^{ου} (221-204 π. Χ.) . Η ίδια αμφισβητεί την επιγραφή, η οποία όπως είχαν παρατηρήσει και οι πρώτοι μελετητές ο Jean-Philippe Lauer και ο Charles Picard είναι πρόχειρα χαραγμένη, και με δυσκολία δέχεται ότι θα εικονιζόταν ο Πλάτων με αυτό το μάλλινο βαρύ μάτιο και ανυπόδητος. (τώρα το κομμάτι της πλίνθου έχει σπάσει και έχει χαθεί)

Είναι λίγο ως πολύ δεκτό ότι όλα τα πορτραίτα του Πλάτωνα που σώζονται σε ρωμαϊκά αντίγραφα, τα οποία έχουν γίνει με μηχανικό μέσον (τον πουνταδόρο ή στέλα, από τα ιταλικά δηλαδή αστέρι όπως τον λένε οι μαρμαράδες ή σημειογράφο όπως τον λένε οι λόγιοι) βασίζονται σε ένα πρωτότυπο και οι διαφορές που παρουσιάζουν μεταξύ τους οφείλονται στην αντίληψη και την ευαισθησία του αντιγραφέα, αλλά και σε στυλιστικές λεπτομέρειες της εποχής κατά την οποία αντιγράφονται. Είναι δύσκολο βέβαια να εξηγηθεί η διαφοροποίηση των βοστρύχων του μετώπου που παρουσιάζεται στα διάφορα αντίγραφα **23**. Από τα στοιχεία που διαθέτουμε, θα μπορούσε όμως κανείς να σκεφτεί ότι υπήρχαν αρχικά περισσότερα αγάλματα του Πλάτωνα που αντιγράφηκαν. Ένα άγαλμα όρθιο με μάτιο περίπου στον τύπο του αγαλματίου του Σωκράτη και ένα καθιστό άγαλμα, στο οποίο παραπέμπουν το καθιστό αγαλμάτιο και η κεφαλή στο Εθνικό Μουσείο. Είναι λοιπόν πολύ πιθανό, νομίζω, να υπήρχαν τουλάχιστον δύο τύποι αγαλμάτων, άν όχι και ένας τρίτος τύπος, όπως πρόσφατα υποστήριξε ο Στέφανος Miller, ο οποίος αποδεικνύει με πειστικά επιχειρήματα 1) ότι η κεφαλή του Πλάτωνα στο Berkeley **24** ανήκει χωρίς αμφιβολία στην ερμαϊκή στήλη στο ίδιο Μουσείο και ότι η επιγραφή, που είναι χαραγμένη στη στήλη ΠΛΑΤΩΝ/ ΑΡΙΣΤΩΝΟΣ/ ΑΘΗΝΑΙΟΣ/ ΑΙΤΙΑ

ΕΛΟΜΕ/ΝΩΙ ΘΕΟΣ /ΑΝΑΙΤΙΟΣ/(Πολιτεία 617 Ε) ΨΥΧΗ ΔΕ ΠΑΣΑ/ΑΘΑΝΑΤΟΣ (Φαίδρος 245 C) είναι αυθεντική 2) ότι η ταινία που φέρει στο κεφάλι του ο Πλάτων του Berkeley και είναι το μοναδικό αντίγραφο με ταινία, με βάση κυρίως παραστάσεις από την αγγειογραφία, σχετίζεται με τον αθλητικό κόσμο, και συγκεκριμένα τον κόσμο του Γυμνασίου και της Παλαίστρας. Η υπόθεσή του υποστηρίζεται και από την παρατήρησή του για τα αυτιά της κεφαλής, που είναι διαφορετικά σαν σχήμα (σαν τα πρησμένα αυτιά των παλαιστών) και σε διαφορετική θέση δεξιά κι αριστερά. Με βάση αυτή τη σκέψη, αλλά και το παριανό μάρμαρο στο οποίο είναι λαξευμένο το έργο, διατυπώνει την υπόθεση ότι μπορεί να αντιγράφει το πρωτότυπο άγαλμα που ήταν στημένο, κατά τον Φαβωρίνο, όπως παραδίδεται από τον Διογενή το Λαέρτιο, στην Ακαδημία.

Είναι άραγε έργο του γλύπτη **Σιλανίωνα** ο Πλάτων; Η απόδοση του πορτραίτου σε αυτόν το γλύπτη είναι εν μέρει συνυφασμένη και με το ερώτημα αν το έργο έγινε κατά τη διάρκεια της ζωής του φιλοσόφου ή μετά το θάνατο του. Ο Πλάτων, όπως είναι γνωστό γεννήθηκε το 427 π. Χ. και πέθανε 81 χρονών το 348-47 γράφοντας όπως παραδίδει ο Κικέρων ή δειπνώντας σε ένα γάμο όπως λέει ο Διογένης ο Λαέρτιος III, 2. Ο γλύπτης Σιλανίων, που κατασκεύασε το άγαλμα έζησε τον 4^ο αιώνα. Ήταν σε δράση περίπου από το 350-320 π. Χ. , ενώ η ακμή του τοποθετείται από τον Πλίνιο κατά την εκατοστή δεκάτη τρίτη (113^η) Ολυμπιάδα δηλαδή από το 328 ως το 325 π. Χ. Δεν είναι απίθανο το πορταίτο του Πλάτωνα να έγινε όσο ζούσε ο φιλόσοφος, στα χρόνια 370-365 π. Χ. όπου χρονολογεί το πρωτότυπο της ερμαϊκής στήλης Berkeley ο Miller, είναι όμως πιθανότερο να δημιουργήθηκε λίγο μετά το θάνατό του. Αυτό το λέω γιατί σχεδόν όλα τα γνωστά πορταίτα ελλήνων ποιητών, ρητόρων, φιλοσόφων που σώζονται σε ρωμαϊκά αντίγραφα έχουν δημιουργηθεί πολλά ή λίγα χρόνια μετά το θάνατο του εικονιζόμενου, είναι δηλαδή μεταθανάτια ή υστεροφημικά ή όπως λέγονται πρόσφατα αναδρομικά πορταίτα, με αποτέλεσμα να τους αποδίδονται γενικά φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, που προέκυπταν είτε από ενθυμίσεις, ή από γραπτές μαρτυρίες ή και από διηγήσεις. Ένα παράδειγμα είναι ένα θρυλούμενο πρόσωπο, ο Όμηρος **25** στο Μουσείο του Μονάχου, το πορταίτο του οποίου πρωτοδημιουργήθηκε το πρώτο μισό του 5^{ου} αιώνα π. Χ.. Τα κλειστά μάτια, η πλούσια γενειάδα, οι ρυτίδες στο μέτωπο, είναι τα κύρια γνωρίσματά που τον χαρακτηρίζουν. Κυρίως όμως ο καλλιτέχνης επέτυχε να συντάξει με τέτοιο τρόπο τα φυσιογνωμικά στοιχεία, ώστε να αποδώσει στον από μνήμης κατασκευασμένο Όμηρο μίαν ανάλυση και μίαν έκφραση της προσωπικότητας

του εικονιζόμενου αλλά και μια πνευματικότητα, την οποία αναγνωρίζουμε και στα πορτραίτα του Πλάτωνα **26**.

Από τα έργα του Σιλανίωνα που αναφέρονται στις πηγές μόνο ο Πλάτων έχει ταυτιστεί με βεβαιότητα. Άν μάλιστα θεωρήσουμε ότι το νέο αντίγραφο της Αθήνας, όπως και της Βασιλείας και του Holkham Hall έχουν μια τεχνική, όπως οι μικροί λεπτοί βόστρυχοι του γενιού που δείχνουν ότι αντιγράφεται ένα χάλκινο πρωτότυπο, και έχοντας υπόψη ότι ο γλύπτης Σιλανίων αναφέρεται ως χαλκουργός, ίσως αυτός ο τύπος αντιγράφει το άγαλμα της Ακαδημίας, το οποίο θα ήταν χάλκινο. Αυτή η υπόθεση υποστηρίζεται και από την προέλευση των δύο από τα τρία κεφάλια, του οικοπέδου Μακρυγιάννη και της Βασιλείας, που έχουν βρεθεί στην Αθήνα.

Στον Σιλανίωνα έχουν αποδοθεί δύο ακόμη έργα. Η χάλκινη κεφαλή του Πύκτη, **27** πρωτότυπο έργο του 4^{ου} αιώνα π. Χ. που βρέθηκε το 1880 στις ανασκαφές της Αρχαίας Ολυμπίας. Η ομοιότητα σε ορισμένες λεπτομέρειες με την κεφαλή του Πλάτωνα και η χρονολόγησή του γύρω στα 330 π. Χ. κάνει πιθανή τη συσχέτισή του με τον αθλητή Σάτυρο, για τον οποίο ανιδρύθηκε άγαλμα στην Άλτη, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Πausανία 6, 4, 5, που γράφει ότι ο Ηλείος Σάτυρος *ενίκησε πυκτεύων* και παρακάτω *τέχνη δε αθηναίου Σιλανίωνος ο ανδριάς εστι*. Στον ίδιο γλύπτη. Βλ. Πλίνιος 34, 86• έχει αποδοθεί με βάση τις ομοιότητες με το κεφάλι του Πύκτη της Ολυμπίας, και το μαρμάρινο κεφάλι του **Ηλιοδώρου** που βρέθηκε στο Herculaneum, στη βίλλα των Πισόνων, αντίγραφο πρωτοτύπου έργου του β' μισού του 4^{ου} αι.

Η σύγκριση της κεφαλής του Πλάτωνα που σώζεται στα αντίγραφα Holkham Hall, Βασιλείας και της Αθήνας από το οικόπεδο Μακρυγιάννη, **28** με κεφαλές ηλικιωμένων γενειοφόρων σε χρονολογημένα αττικά επιτύμβια ανάγλυφα, όπως δείχνει κυρίως η ομοιότητα που παρουσιάζει π. χ. με την κεφαλή του γενειοφόρου στο φόντο της πολυπρόσωπης επιτύμβιας στήλης στο Εθνικό Μουσείο που χρονολογείται στα 340 π. Χ. ή ακόμη, με ένα απότμημα αττικής επιτύμβιας στήλης στην Κοπεγχάγη, που χρονολογείται γύρω στα 350 π. Χ., είναι ένα στοιχείο ότι δεν μπορεί να χρονολογηθεί πιο πριν από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα. Όσον αφορά την κεφαλή της **29** ερμαϊκής στήλης Berkeley, η οποία θεωρείται από τον Miller ότι αντιγράφει το πρωτότυπο, το οποίο δέχεται ότι ανατέθηκε μεταξύ 370-365 π. Χ., θα ήθελα μόνο να παρατηρήσω ότι αν συνέβαινε αυτό, θα περίμενε κανείς περισσότερα αντίγραφα του τύπου με ταινία. Εξάλλου και για τον αναθέτη Πέρση Μιθριδάτη του Οροντοβάτου υπάρχουν περισσότερες απόψεις. Άν είναι ο Μιθριδάτης ο 1^{ος} ο βασιλιάς του Πόντου,

που πέθανε το 363 π. Χ. , το άγαλμα της Ακαδημίας θα ήταν παλιότερο, γι' αυτό ο Miller το χρονολογεί στα 375-365 π. Χ. . Όπως δέχονται περισσότεροι μελετητές , μπορεί να ήταν και ένας πλούσιος Πέρσης, ο οποίος παρήγγειλε το άγαλμα, ένθερμος θαυμαστής του Πλάτωνα, που η φήμη του είχε εξαπλωθεί σ' όλο τον κόσμο. Το όνομα Μιθριδάτης ήταν κοινό περσικό όνομα, ενδεικτικά αναφέρεται ότι στη Real Encyclopedie καταγράφονται 36 με αυτό.

Τα περισσότερα αντίγραφα της κεφαλής του Πλάτωνα βρέθηκαν στη Ρώμη στο Βατικανό φυλάσσονται περισσότερα, βλέπετε δύο από τα καλύτερα **30, 31** , ενώ πέντε μόνο βρέθηκαν στην Ελλάδα, τρία στην Αθήνα, το κεφάλι του Εθνικού Μουσείου **32**, το κεφάλι του οικοπέδου Μακρυγιάννη και ένα από τον Πύργο των Ανέμων. Ένα μικρό βρέθηκε στην Κόρινθο και ένα στη Θάσο . Άλλα πορträίτα του φιλοσόφου έχουν προέλευση την περιφέρεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Την Αίγυπτο **33** όπως η αμφιπρόσωπη ερμαϊκή στήλη στο Λούβρο, , ένα βρέθηκε στις Συρακούσες **34** και ένα άλλο που εκτίθεται στο Μουσείο Granet **35** στο Aix en Provence, πιστεύεται ότι προέρχεται από το Aix.

Αντίγραφα του πορträίτου του Πλάτωνα κατασκευάζονταν ως τα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια όπως δείχνει η κεφαλή που βρέθηκε στην Αθήνα κοντά στον Πύργο των Ανέμων **36** , η οποία έχει τα βασικά φυσιολογικά χαρακτηριστικά, αποδοσμένα στο στυλ της εποχής που λαξεύτηκε, ενώ στην ίδια περίπου εποχή στις αρχές του 4^{ου} αι. μ. Χ. ή λίγο αργότερα, χρονολογεί η Helga von Heintze μια μικρή αλαβάστρινη προτομή σε ιδιωτική συλλογή με προέλευση τη Μικρά Ασία.

Στη μεγάλη ανασκαφή που έγινε στο οικόπεδο Μακρυγιάννη για το Νέο Μουσείο Ακροπόλεως βρέθηκαν επίσης : μια κεφαλή του Αριστοτέλη **37** σε ερμαϊκή στήλη και μία ημίεργη φιλοσόφου, πιθανώς του Αναξίμανδρου **38**, κατά την Άλκηστη Χωρέμη που τις μελέτησε. Η κεφαλή του Αριστοτέλη χρονολογείται όπως και η κεφαλή του Πλάτωνα στον 1 αιώνα μ. Χ. **39**. Νομίζω ότι και η κεφαλή του Αναξίμανδρου παρολονότι ημίεργη μπορεί να χρονολογηθεί στα ίδια χρόνια. Και οι τρεις προτομές δεν ήταν στην αρχική θέση τους, αλλά σε δεύτερη χρήση. Έτσι, δεν έχουμε στοιχεία από την ανασκαφή για τους χώρους στους οποίους ήταν ανιδρυμένες οι ερμαϊκές στήλες και ο Πλάτων. Ούτε μέσα στα κοσμικά κτήρια, αλλά ούτε και στις ιδιωτικές οικίες που αποκαλύφθηκαν στην ανασκαφή βρέθηκε κάτι πιο συγκεκριμένο σχετικά με τη διακόσμησή τους. Οι κεφαλές

του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη δεν έχουν λεπτομέρειες τεχνικές ή στυλιστικές που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν την υπόθεση ότι έχουν γίνει από τον ίδιο γλύπτη, εξάλλου είναι δουλεμένες και σε διαφορετικό μάρμαρο. Ο Πλάτων σε πεντελικό, ο Αριστοτέλης σε θασίτικο.

Η χρονολόγηση των δύο πορτραίτων στον 1 αι. μ. Χ. θα ήταν μια πρόκληση για να υποθέσει κανείς ότι βρισκόταν στημένα στον ίδιο χώρο. Γνωρίζουμε ότι πολλές φορές στον ίδιο χώρο συνυπήρχαν οι σπουδαιότεροι φιλόσοφοι, ενίοτε και σε αμφιπρόσωπες προτομές όπως π. χ. ο Πλάτων με τον Ζήνωνα στο Λούβρο **40** ο Πλάτων με το Σωκράτη στο Βατικανό **41**. Βλέπετε ότι τα δύο κεφάλια έχουν προιονιστεί στα νεώτερα χρόνια και εκτίθενται χωριστά, το ένα πλάι στο άλλο.

Τελειώνοντας, συνοψίζω τα ερωτήματα που έχουν τεθεί σε σχέση με τα πορτραίτα του Πλάτωνα, τα οποία ερωτήματα είναι τέσσερα και αλληλένδετα: Πρώτον. Άν το πορτραίτο του κατασκευάστηκε πριν ή μετά το θάνατό του. Δεύτερον. Άν είναι ή όχι έργο του Σιλανίωνα, τρίτον: Άν ο Μιθριδάτης ο Πέρσης που ανέθεσε το άγαλμα είναι ιστορικό πρόσωπο, και τέταρτον. Άν υπήρχαν ένα ή περισσότερα πρωτότυπα αγάλματα στημένα στην Αθήνα. Το νέο πορτραίτο από το οικόπεδο Μακρυγιάννη **42** δεν λύνει τα προβλήματα, απλώς οδηγεί την έρευνα ένα μικρό βήμα μπροστά. Είναι μια περαιτέρω ένδειξη ότι το άγαλμά του στην Ακαδημία κατασκευάστηκε λίγο μετά το θάνατό του. Ότι ενισχύει την άποψη ότι το πρωτότυπο άγαλμα ήταν έργο του γλύπτη Σιλανίωνα Ότι ο Μιθριδάτης ο Πέρσης που αναφέρεται από το Διογένη το Λαέρτιο ότι το ανέθεσε θα ήταν ένας θαυμαστής του και τέλος ότι πιθανώς υπήρχαν περισσότερα από ένα αγάλματά του στην Αθήνα. Γι' αυτό το τελευταίο μας δίνει μια ιδέα η αναφορά του ιστορικού Ολυμπιόδωρου που έζησε από το 380 ως περίπου το 425 μ. Χ. ο οποίος λέει για τον Πλάτωνα: *.....εκλήθη δε ούτως δια το δύο μόρια του σώματος έχειν πλατύτερα, το τε στέρνον και το μέτωπον, ως δηλούσιν πανταχού αι ανακείμεναι αυτού εικόνες ούτω φαινόμεναι.*

Τ Ε Λ Ο Σ

